

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

- Z OBSAHU: K. ZAJICOVÁ: Slovesné a hudobné prejavy spojené s púťami
M. VRZGULOVÁ: Rodina živnostníka a postavenie ženy v nej
S. DÚŽEK: Krúživé tance na Slovensku
P. MICHALOVIČ: Krúživé tance na východnom Slovensku z hľadiska hudobného sprievodu
G. KILIÁNOVÁ: Agenda of research in nationalism (Easter Central Europe)

Na obálke:

1. strana: Pamätný obrázok z púte do Rajeckej Lesnej (pôvodne Frivald), pútneho miesta regionálneho charakteru, ktoré po r. 1990 zaznamenáva silný príliv pútnikov.
4. strana: Pamätný obrázok z púte do Rajeckej Lesnej. K článku K. Zajicovej: Slovesné a hudobné prejavy spojené s púťami.

Preklady Martin Styan

Dear Reader,

Slovenský národopis (Slovak Ethnology) is a quarterly with a long tradition, edited in the Slovak language by the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, Slovakia. This review publishes papers from all spheres of Slovak folk culture, past and present, including minorities and Slovaks abroad. The journal's articles range from research on the folk culture of every region of Slovakia (folk architecture, arts and crafts, costumes and clothing, folktales, songs, customs, traditions, etc.) through information on activities of ethnological research centres and museums, archival materials, book reviews to theoretical and comparative analyses of topical issues. The most interesting studies are published in English, and all the articles in Slovak have extended English summaries.

As the only periodical specifically devoted to the comparative study of Slovak folk, Slovenský národopis deepens the understanding of folk cultures throughout the world.

By becoming a regular subscriber of Slovenský národopis you will help to support an authoritative review for everyone interested in Slovak folk culture.

Distributed by:

Slovak Academic Press, Ltd.,
P. O. Box 57, Nám. Slobody 6
810 05 Bratislava
Slovakia

Electronic version accessible via Internet
URL://www.savba.sk/logos/journals/ap/

HLAVNÝ REDAKTOR

Milan Leščák

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA

Stanislav Brouček, Lubica Droppová, Božena Filová, Milan Kiripolský, Soňa Kovačevičová, Eva Krekovičová, Jan Krist, Martin Mešša, **Ján Mjartan**, Magdaléna Paríková, Ján Podolák, Zora Rusnáková, Peter Salner, Miroslav Válka

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

ŠTÚDIE

Z a j i c o v á, Katarína: Slovesné a hudobné pre-
javy spojené s púťami 403

**V r z g u l o v á, Monika: Rodina živnostníka a pos-
tavenie ženy v nej v 1. polovici 20. storočia 425**

D ú ž e k, Stanislav: Krúživé tance na Slovensku 434

M i c h a l o v i č, Peter: Krúživé tance na vý-
chodnom Slovensku z hľadiska hudobného
sprievodu 449

**K i l i á n o v á, Gabriela: Agenda of research
in nationalism (Eastern Central Europe) (Pre-
hľad bádania o nacionalizme v stredovýchod-
nej Európe) 454**

DISKUSIA

Rozhovor s Martou a Jánom Botíkovcami (Mi-
lan L e š č á k) 463

S l a v k o v s k ý, Peter: Dve diskontinuity
a štýl diskusie 480

P o d o b a, Juraj: Ad Peter Slavkovský: Dve dis-
kontinuity a štýl diskusie 484

MATERIÁLY

Ch u r ý, Slavko: Ochtovnícke divadlo v Hornom
Liptove v zrkadle archívnych materiálov
(1919-1922) 487

ROZHLADY-SPRÁVY-GLOSÝ

Jubileum S. Kovačevičovej (Milan L e š č á k) 496

Životné jubileum Viery Feglovej (Rastislava
S t o l i č n á) 497

Margita Méryová jubiluje (Zora V a n o v i č o v á) ...499

Správa o Valnom zhromaždení Slovenskej náro-
dopisnej spoločnosti pri SAV (Magdaléna
P a r í k o v á) 500

Zasadanie Komisie SIEF pre Medzinárodnú národo-
pisnú bibliografiu (IVB) (Juraj P o d o b a) 506

Poznámky k Východnej 1996 (Olga D a n g l o v á) ... 510.

Konferencia Diskurz-Intelektuáli-Sociálna komu-
nikácia (Juraj P o d o b a) 515

Konferencia „Etnika v pohybu II“ (Juraj P o-
d o b a) 517

72. Valné zhromaždenie Polskiego towarzystwa lu-
doznawczego (Hana H l ô š k o v á) 519

Monografický výskum ľudovej kultúry Turca pred
dokončením (Eva P a n č u h o v á) 522

Výstava v Plaveckom Štvrtku (Zuzana K u-
m a n o v á) 524

Roots and Rituals: Managing Ethnicity-Announ-
cement and Call for Papers 525

RECENZIE-ANOTÁCIE

Vedecký odkaz V. Frolca (1934-1992) (Juraj
P o d o b a) 528

A. Gašparíková-Horáková: U Masarykovcov
(Martin M e š š a) 530

Neznámy holocaust (Jana B e l i š o v á) 531

Svadba na Slovensku (Zora V a n o v i č o v á) 533

W. Deutsch – G. Haid – H. Zeman: Das Volkslied
in Österreich (Hana U r b a n c o v á) 534

J. Keller: Dvanásť omylů sociologie (Juraj
P o d o b a) 536

Ústredie ľudovej umeleckej výroby (Monika
V r z g u l o v á) 539

OBSAH 44. ROČNÍKA 540

CONTENTS

STUDIES

- Z a j i c o v á, Katarína: Oral and musical expressions associated with Pilgrimes 403
- V r z g u l o v á, Monika: The family of the tradesman and the position of women in the first half of the twentieth century 425**
- D ú ž e k, Stanislav: Whirling dances in Slovakia (with orientation to the Eastern Slovak Region) 434
- M i c h a l o v i č, Peter: Whirling dances of Eastern Slovakia from the point of view of musical accompaniment 449
- K i l i á n o v á, Gabriela: Agenda of research in nationalism (Eastern Central Europe) 454**

DISCUSSION

- Interview with Marta and Jan Botík (Milan L e š č á k) 463
- S l a v k o v s k ý, Peter: Two discontinuity and style of discussion 480
- P o d o b a, Juraj: Ad P. Slavkovský: Two discontinuity and style of discussion 484

MATERIALS

- Ch u r ý, Slavko: The amateur theater in Nord Liptov region in mirror archives materials (1919-1922) 487

HORIZONS-NEWS-GLOSSARY

- Congratulation to Soňa Kovačevičová (Milan L e š č á k) 496
- Life jubilee of Viera Feglová (Rastislava S t o l i č n á) 497
- Jubilee of Margita Méryová (Zora V a n o v i č o v á) 499
- General assembly of Slovak Ethnography Society (Magdaléna P a r í k o v á) 500
- The meeting of SIEF Commission for Internationale Volkskundliche Bibliographie (IVB) (Juraj P o d o b a) 506
- Remarks on Východná 1996 (Olga D a n g l o v á) . 510
- Conference Discours-Intellectuals-Social communication (Juraj P o d o b a) 515
- Conference „Ethnic groups in Movement II“ (Juraj P o d o b a) 517
- 72th General Assembly of Polskie Towarzystwo ludoznawcze (Hana H l ô š k o v á) 519
- Monographic research of Turiec folk culture before finishing (Eva P a n ě u h o v á) 522
- Exhibition in Plavecký Štvrtok (Zuzana K u m a n o v á) 524
- Roots and Rituals: Managing Ethnicity – Announcement and Call for Papers 525
- BOOKREVIEWS-ANNOTATIONS 528
- CONTENTS OF 44th VOLUME 540

RODINA ŽIVNOSTNÍKA A POSTAVENIE ŽENY V NEJ V PRVEJ POLOVICI 20. STOROČIA

Živnosť ako spôsob života (na príklade mesta Trenčín)

MONIKA VRZGULOVÁ

PhDr. Monika Vrzgulová,

Ústav etnológie SAV, Jakubovo nám. 12, 81364 Bratislava, Slovakia

It is usual for a social group to have specific models of behaviour, norms, values and symbols, which distinguish it from other social groups. To a significant degree, values determine social behaviour, action and thinking, and in the form of value systems, regulate the whole culture and social life of the group both internally and towards the wider society.

Živnostníci (majstri remeselníci a obchodníci) vytvárali na Slovensku v mestskom prostredí aj v prvej polovici 20. storočia špecifickú subkultúru, ktorá bola neoddeliteľnou súčasťou charakteristiky mesta. V každodennej komunikácii vyjadrovali živnostníci prostredníctvom svojej práce, ako aj svojimi mimoekonomickými aktivitami svoje hodnotové orientácie a postoje. Príspevok sa venuje jednej z týchto hodnôt – rodine, pričom sa snaží poukázať na disproporciu medzi uznávanou hodnotou ako ideálom a jej praktickým naplnením. V centre pozornosti je tu, okrem rodiny a rodinného života živnostníka, postavenie ženy v tejto rodine. Žena živnostníka v prvej polovici 20. storočia bola „zväzovaná“ určitými spoločenskými konvenciami, hoci sa už jej úloha vo verejnom priestore mestskej society menila, aj pod vplyvom makrosociálnych procesov dotýkajúcich sa nášho územia. V štúdiu je žena zo živnostníckeho prostredia zasadená do širšieho kontextu žien zo stredných vrstiev a ich aktivít vo verejnom priestore mesta.

Živnostníci ako sociálna skupina neboli jednoliatym, homogénnym celkom. Ich zloženie bolo rôznorodé a menilo sa počas sledovaného obdobia pod vplyvom politických, ekonomických a spoločenských zmien. Táto sociálna skupina v sebe zahŕňala široké spektrum členov: od skromných remeselníckych majstrov a malých obchodníkov, ktorí nezamestnávali iných ľudí, až po majiteľov veľkých výrobných, stavebných a opravárenských firiem, dielní a obchodov, s počtom zamestnancov pohybujúcim sa okolo 20 osôb. Mohlo by sa zdať, že taká rôznorodá skupina ľudí môže len s problémami nájsť spoločnú platformu, na ktorej by formulovali spoločné záujmy, a teda aj hodnotové orientácie. Keď si však uvedomíme, že zásadnou a základnou črtou, ktorá spájala túto heterogénnu skupinu mestského obyvateľstva, bolo vlastníctvo určitých

pracovných nástrojov, produkcie a vlastná práca týchto vlastníkov s cieľom zveladiť a rozšíriť rodinný majetok (podnik, firmu, obchod), potom pomenovanie hlavných, resp. základných bodov v hierarchii hodnôt tejto sociálnej skupiny nie je až také problematické.

Hodnoty významnou mierou určujú sociálne správanie, konanie a myslenie predstaviteľov danej sociálnej skupiny. Za základné hodnoty živnostníkov, vyjadrované v ich každodennom konaní, možno považovať: rodinu, majetok, pôvod (postavenie, prestíž), nezávislosť-sebarealizáciu, charakter a spôsobilosť človeka (odbornú i sociálnu) a lokálpatriotizmus.

Obsahová náplň týchto hodnôt sa menila pod vplyvom makrosociálnych procesov, ktoré so sebou prinášal historicko-spoločenský vývoj (zmeny politických režimov a ideológií, modernizačné procesy – industrializácia a urbanizácia).

Rodina ako inštitúcia patrila na prvé miesto na rebríčku hodnôt živnostníkov. Remeselníci i obchodníci svojím každodenným vystupovaním v lokalite aktívne zdôrazňovali svoj vzťah k rodine, pričom ju však v prvom rade chápali ako základnú jednotku ekonomickej produkcie a cez prizmu podnikania ju aj hodnotili. Výber manželského partnera, delba práce v rodine, výchova detí a vôbec celý rodinný život realizovaný v súkromnom i verejnom priestore, bol determinovaný a celkom podriadený práci v rodinnom podniku – dielni, či obchode. Každodenná realita všetkých členov rodiny bola veľmi úzko prepojená s dianím v rodinnej firme.

O tom, že rodina bola u živnostníkov dôležitým hodnotiacim kritériom, svedčí aj to, že bolo priam nepredstaviteľné, aby jedinec, ktorý sa rozhodol podnikáť, príp. prevziať už zabehnutý rodinný podnik, bol slobodný – bez ženy.¹

Otec mi vždy hovoril, že živnostník bez manželky nemôže byť, prakticky musí mať manželku, lebo dobrá manželka pre živnostníka, to sú jako štyria dobrí zamestnanci. (J. S. 1917)

Veľmi dôležitý bol preto výber vhodného manželského partnera. Nie je možné určiť jednoznačne všeplatné kritérium, ktoré sa pri takomto rozhodovaní uplatňovalo. Ale je možné načrtnúť určitú škálu kritérií, ktoré sa v sledovanom období do úvahy určite brali. Kritériá výberu manželského partnera sa najčastejšie označovali termínom „dobrá partia“. „Dobrá partia“, to bol jedinec predstavujúci určitý ideál.

To už znamenalo, že je finančne zabezpečený. Alebo je pred ním budúcnosť. Vyštudoval, alebo má možnosť niečo dediť, alebo niečo takého. To už bolo rôzne. Tam hrali úlohu peniaze, aj pôvod, aj majetok, aj budúcnosť. (A. M. 1909)

Ja som mal mať tiež takú výhodnú partiu. Moj otec povedal (už tak trochu mu to išlo, mal troch tovarišov vtedy), tak ma nahováral. V Košeci bol nejaký veľký mlyn a tam mali akési pekné dievčatko. A stále mi nedal pokoj otec, hovoril, vieš čo, ja to dám voláko dohromady s tým mlynárom. Vezmi si tú mlynárku. Načo otec, mne sa to nelúbi. Čo ty hovoríš, vieš koľko je tam peněz?! Jak si budeš môcť dobre dopriať! Tak to boli tie výhodné partie, že sa dve tak trošku majúce osoby dohromady dali a bolo. Aj v meste sa spájali. (J. K. 1912)

Okrem kritéria majetnosti a pôvodu, brali sa pri výbere manželského partnera, resp. partnerky, do úvahy aj jej schopnosti, zručnosti a v neposlednom rade aj vzdelanie.

V sledovanom období mali ženy otvorený prístup k vzdelaniu a bolo celkom prirodzené, že dievčatá pochádzajúce zo strednej vrstvy, z meštianskeho prostredia túto možnosť naplno využívali. Prevalu u nich malo vzdelanie stredoškolské, humanitného zamerania, za veľmi príhodné vzdelanie a následné zamestnanie pre ženu pokladali pedagogickú oblasť. Mnoho dievčat absolvovalo aj Obchodnú školu, či Obchodnú akadémiu, v Trenčíne bolo tiež koedukované

kované gymnázium. K dispozícii boli aj školy nadstavbového typu, poskytujúce vzdelanie v typicky ženských oblastiach.² Väčšina žien a dievčat sa po ukončení odborného vzdelania zamestnávala v miestnych podnikoch a firmách ako účtovníčky, pisárky a predavačky. Svojím zamestnaním demonštrovali túžbu po samostatnosti, ekonomickej nezávislosti, príp. ich k tomu celkom prozaicky donútila finančná situácia v ich rodine. Po uzavretí manželstva však väčšina z nich celkom spontánne a samozrejme zostávala doma, ak to dovoľovalo ekonomické zázemie mladej rodiny. Tým sa vlastne automaticky podriaďovali spoločenskej konvencii, ktorá od vydatej ženy očakávala, že zostane doma a bude viesť domácnosť, starať sa o výchovu detí a pohodlie manžela.

Dôležité bolo, aby vedela vychovávať deti a variť. (J. K. 1912)

V ten čas sa každé dievča chcelo vydať, či už chodila potom ďalej do zamestnania, lebo nie. Ale akonáhle mala dieťa, ostala doma a venovala sa rodine. (A. M. 1909)

Muž v meštianskom prostredí bol spravidla jediným živiteľom rodiny. Jeho manželka bola od neho väčšinou úplne ekonomicky závislá.

Bolo samozrejmé, že muž sa mal postarať o manželku a deti. Záviselo vždy od jeho príjmov, či tá žena musela robiť všetky tie domáce práce, alebo si mohla držať služobnú. Potom mala voľnejšie ruky a mohla sa venovať svojim záľubám, nejakým spolkom, nejakej čítke, prednáškam. (A. M. 1909)

Situácia žien v živnostníckych rodinách bola odlišná. Svoj čas delila žena živnostníka medzi rodinu a podnik. Najmä začínajúci živnostník by si bez manželky sotva poradil. Bola pre neho vítanou pracovnou silou a plusom bolo, ak mala aj odborné vzdelanie. V takom prípade žena, okrem pomocníckych prác v dielni alebo predávania v obchode, viedla agendu firmy a účtovníctvo. Zároveň mala na starosti chod celej domácnosti, deti a často aj učňov, príp. tovarišov, ak bývali so svojím majstrom v spoločnej domácnosti. V rozbiehajúcej sa firme bola manželka naplno vyťažená. Neskôr, keď si to mohli dovoliť, zamestnával živnostník spravidla pomocnicu v domácnosti – do kuchyne, príp. aj k deťom. Potom sa žena mohla už naplno venovať práci v obchode či dielni.

Mal som takých desať-dvanásť rokov, moja mama si celú domácnosť sama musela robiť, žiadne slúžky nemali, veď nemali nič dohromady. Mali sme kuchyňu takú podlhovastú a vedľa toho izbu. A tá moja mama mala ešte dvoch študentov u nás na stravu a na byte a tri deti sme boli. Otec remeslo vykonával v tej izbe. V tej kuchyni bývali tí chalani a ja. Rodičia v izbe so sestrami, tam bola taká záclona, bolo to predelené. Vpredu mal stroj a tam robil a vzadu mali jakoby spálňu. A pod postelami mal ten tovar, tie kožky. A tá mama varila, prišli sme o dvanásť ako školáci, obed musela mať navarený, a potom po obede musela všetko poumývať, poupratovať. A potom musela ísť otcovi pomáhať šiť. Lebo ona bola vyučené krajčírka, preto si ju vzal. A šili do desiatej, do jedenástej v noci. To sa nedá ani povedať, čo tá žena musela vydržať. (J. K. 1912)

My sme nemali sluhu, my sme nemali skladníka, my sme nemali proste nič. My sme si robili sami. Otec, matka, ja a tovariš – štyria ľudia... Matka predávala v obchode, my sme robili opravy a montáže... celé dni... o šiestej sa zavieralo... zatiahli sme rolety a robili sme do desiatej hodiny. Prišli sme domov a maminka robila do jednej hodiny, do druhej hodiny v noci účtovníctvo

– každý deň...sme mali obchod, a potom sme mali dielňu a od roku 1939 do 1947 sme predávali aj vo veľkom, takže to bolo trojaké účtovníctvo...Doma sme mali kuchárku, tá nám varila. (J. S. 1917)

Žena živnostníka, na rozdiel od väčšiny svojich súčasníčok zo strednej vrstvy, pracovala. Jej pracovný a rodinný život bol často absolútne prepojený. Otázne je, či sa prácou v rodinnom podniku aj sama realizovala, alebo išlo len o povinnosť. Ženy v danom období svoje postavenie v rodine i v práci posudzovali podľa dobových názorov, ktoré vládli v spoločnosti, preto mnohé veci chápali ako nemenné normy, o ktorých sa nediskutuje. Manželky živnostníkov, zamestnané v rodinnom podniku, boli spoločentvom hodnotené práve ako „manželky“, firmu a rodinu navonok spravidla reprezentoval muž – majiteľ živnosti. Ženy v živnostníckej rodine boli tak vyťažené povinnosťami v rodine i podniku, že im zostávalo veľmi málo času a energie na mimopracovné aktivity. Ženy z meštianskych neživnostníckych rodín sa spravidla realizovali cez spolkovú činnosť. Dokonca tento druh aktivít bol zo strany lokálneho (mužského) spoločenstva kladne hodnotený a očakávaný. Živnostnícke ženy, ktoré sa na týchto aktivitách nemohli kvôli nedostatku voľného času zúčastňovať, pocitovali túto disproporciu veľmi intenzívne. V sebahodnotení a zaradení sa do spoločenskej štruktúry mesta ju veľmi zvyrazňovali a zvyrazňujú.

To bola trenčianska elita, ale ja som medzi ne nešla. Boli také, čo sa navzájom vydeľovali – čo som ja. Myslím, že to bola viac taká ženská vec. Muži sú takí, v tomto ohľade, takí ľahostajnejší. Neni sú takí : “Čo som ja! Ja mám o päť korún vyše!” Aj si doprajú. (B. S. 1908)

Ja som veru do Tatry nechodila, ani na plesy. Skôr do kina, na výlety do prírody s rodinou, ale kaviarne to nebolo pre mňa. (M.K. 1913)

Iná situácia a sebahodnotenie bolo u žien, ktoré samé mali licenciu na vykonávanie živnosti a boli majiteľkami firmy.³ Väčšinou živnosť vlastnili slobodné, nevydaté ženy a vdovy, hoci to nebolo pravidlom, ale boli to skôr ženy, ktoré sa z rôznych dôvodov stali žiteľkami rodiny. Ekonomické postavenie ich rodín bolo zväčša nízke, čo zároveň determinovalo aj ich pozície v sociálnej štruktúre mesta. Ale, hoci tieto ženy nespĺňali ani dobovú požiadavku na ženy svojej sociálnej vrstvy (žena-matka má byť doma a venovať sa výchove detí), ani ich zamestnanie neprinášalo prestížne spoločenské postavenie, predsa len boli lokálnym spoločenstvom kladne hodnotené, ako zvládali „mužskú rolu“ žiteľa a zaopatrovateľa rodiny.

Moja maminka bola válečná vdova, otca Maďari popravili. Ona bola v Ružomberku u Páricku, to je staré nakladateľstvo ešte za Rakúska-Uhorska, aj továreň tam mali na papier. Potom odišla po vojne do Liptovského Mikuláša do Tranoscia. Keď prišla do Trenčína v dvadsiatom piatom roku, ona nebola nováčik v odbore. Ale bola válečná vdova, začínala bez peňazí, od nuly, jak sa hovorí. Dostala trafikku, kolky, známky a pritom papiernictvo. Potom mala obchod – kníhkupectvo na pôde evanjelickej cirkvi. Ľudia ju mali radi, dávala za ohromných výhod knihy a pomaličky po rokoch ten obchod rozbiehala. (V. CH. 1915)

Domácnosť živnostníka v sledovanom období mohla, okrem manželského páru a ich detí, zahŕňať aj určitý počet učňov a tovarišov (pomocníkov) spolu s pomocnicami v domácnosti. Ich počet závisel od stupňa úspešnosti živnostníka, jeho ekonomického zázemia. Obchodnícke rodiny viac ako remeselnícke zamestnávali pomocnice a slúžky vo svojich domácnostiach. Ženy obchodníkov mali v rodinnom podniku širšie uplatnenie ako ženy v remeselníckej dielni,

kde predsa len bola potrebná špeciálna pripravenosť a odborná spôsobilosť. Z tohto dôvodu bolo potrebné najímať v obchodníckych rodinách pomocné sily do domácnosti, ktoré zabezpečovali jej plynulý chod a starali sa o malé deti, kým manželky pracovali v obchode.

V prvej polovici 20. storočia ešte pretrvával spôsob výchovy nových, mladých remeselníkov u remeselníckych majstrov. Mladí adepti remesla sa teoreticky vzdelávali v odborných predmetoch v Učňovských školách, príp. na Obchodnej akadémii, ale praktická výuka sa realizovala v dielňach u jednotlivých majstrov.⁴ Živnostenské spoločenstvo určovalo, ktorí majstri môžu prijímať učňov a v akom počte. Výchova učňov u majstrov bola jedinou regulárnou formou výuky, ktorá viedla k získaniu potrebnej kvalifikácie na založenie vlastnej živnosti (LANGER 1990: 10-12). Učni boli prijímaní do učenia na základe špeciálnej zmluvy, ktorú uzavrel majster a rodičia budúceho učňa. V nej sa okrem hlavného záväzku majstra – vyučovať učňa remeslu – určili aj podmienky týkajúce sa stravovania, ubytovania, šatenia učňa, špecifikovalo sa platenie pripovedacích a výučných poplatkov, školské mzdy, nemocenského poistenia a prípadných ďalších požiadaviek. Do podmienok patrila aj dĺžka učebnej doby, ktorá bola určená v rozmedzí troch až štyroch rokov. Učebné podmienky teda určoval tento zmluvný vzťah a ich krajnosti tvoril na jednej strane záväzok majstra postarať sa o všetky potreby a výdavky učňa, pričom rodič nebral na seba žiadne záväzky, na druhej strane práve rodič hradil učňovi všetky náklady, príp. ešte majstrovi platil za učenie (KALAVSKÝ 1990: 75). Každý učeň mal teda u svojho majstra trochu odlišné podmienky, určené v spomínanej zmluve. Keďže však spravidla býval v majstrovej domácnosti, zúčastňoval sa určitou mierou na jej chode.

Učeň musel každý deň prvý vstávať, dať do poriadku dielňu, zamiešť, nanosiť drevo, či uhlie aj do domácnosti a zakúriť. Vzťah učeň a pani majstrová bol individuálny. Moja mama učňov nezneužívala. Mal povinnosť drevo doniesť, zakúriť a to bolo všetko. Ale boli majstri, čo nechali učňa aj decko merkuvať, aj iné práce pod úroveň robiť. Za učňov prichádzali aj chlapci z meštianky, boli pomerne vzdelaní, tak sa ich nepatrilo využívať. (J. K. 1912)

Učňovské a tovarišské obdobie bolo vlastne dobou socializácie budúcich živnostníkov. Tým, že učni a tovariši žili v rodine živnostníka ako jej ďalší členovia, celkom prirodzene si osvojovali hodnotové orientácie tejto sociálnej skupiny.

Základnou charakteristikou živnostníckej rodiny bolo prelínanie sa rodinného a pracovného života, domáceho a verejného priestoru. Najmä u obchodníkov sa priestor privátny tesne spájal s obchodným, keď bytové priestory sa väčšinou nachádzali nad alebo vedľa obchodu. Hoci otváracie a zatváracie hodiny boli pevne stanovené, predsa len obchodník bol pre zákazníka vždy k dispozícii. Preto bolo výhodné, že sa na chode firmy podieľali určitým dielom všetci rodinní príslušníci, lebo boli nielen lacnou, ale zároveň aj flexibilnou pracovnou silou. Staršie deti – v školopovinnom veku – žili uprostred pracovného nasadenia svojich rodičov, a preto, najmä v obchodníckych rodinách, kde neboli potrebné špeciálne znalosti a zručnosti ako pri jednotlivých remeslách, sa určitou mierou aj oni zúčastňovali na chode firmy. Živnostníci sa snažili svojim deťom poskytnúť vzdelanie, ktoré im malo zabezpečiť želanú prestíž, dobré miesto vysoko spoločensky hodnotené. Nebolo preto „železným“ pravidlom, že sa deti remeselníka učili v tom istom remesle. Keďže medzi živnostníkmi fungovalo špeciálne hodnotenie jednotlivých živností, na jeho základe bola vytvorená ich hierarchia.⁵ Preto mali rodičia snahu, aby ich deti (dieťa) pokračovali, rozvíjali rodinný podnik, ale pritom sa napr. špecializovali v príbuznom remesle rovnakého, resp. vyššieho spoločenského ocenenia (KALAVSKÝ 1990 : 72).

Pre sociálnu skupinu živnostníkov, ktorá bola vnútorne značne hierarchizovaná a nesúrodá, je príznačný vysoký stupeň sociálnej mobility.⁶ Členov tejto sociálnej skupiny delili často veľké

rozdiely. Patrili sem vysoko špecializovaní remeselníci, odborníci, majitelia firiem a obchodov s rodinnou tradíciou, ale aj bývalí robotníci, či roľníci, ktorí po neúspechu v predošlej profesii začali v malom podnikat. Práve títo „outsideri“ sa stávali najčastejšie obeťami hospodárskych výkyvov a bankrotovali. Dalo by sa povedať, že živnostníci boli „svetom v pohybe“. Či už v zmysle geografickom – mnoho remeselníkov a obchodníkov realizujúcich sa v mestskom prostredí boli imigranti z vidieka. Alebo z hľadiska zmeny spoločenského statusu v spojení so zmenou zamestnania v rámci života jednotlivca – intrageneračná mobilita, alebo zmeny spoločenského postavenia medzi generáciami – intergeneračná mobilita (CROSSICK-HAUPT 1995: 64-86).

Živnostníci rodinu síce stavali na prvú priečku v hierarchii svojho hodnotového systému, ale realita toto ich tvrdenie nie vždy potvrdzovala. Každodenný život rodiny živnostníka sa vyznačoval absolútnou absenciou súkromia a intimity ako vo vzťahu manželov, tak aj vo vzťahu rodičia – deti. Výchova detí – jedna zo základných funkcií rodiny – zväčša v živnostníckych rodinách nebola „záležitosťou“ rodičov, resp. (ako to očakávala dobová spoločenská konvencia) matky. Keďže manželka živnostníka spravidla aktívne pracovala v rodinnej firme, o deti, ich výchovu sa starali buď starí rodičia, alebo, častejšie, platené vychovávateľky, guvernanky. Aktívne kontakty jednotlivých členov živnostníckej rodiny mimo práce v rodinnom podniku boli skôr mimoriadnou udalosťou ako všedným, každodenným javom. Väčšinou sa členovia rodiny mali možnosť venovať sami sebe navzájom iba počas dovolenky, raz za rok, ak to dovoľovala ekonomická situácia rodiny, či pracovné nasadenie hlavy rodiny.

Raz do roka si urobil voľno (manžel – pozn. M.V.) a vzal celú rodinu do Tatier. Bývali sme v Starom Smokovci a robili túry po okolí. Keď sa nám podarilo len tak v lete – mimo sezóny – ísť do prírody alebo na nejaký hrad, bol to sviatok. Vlastne ani nevedel, čo robia deti. (M. K. 1913)

Poobede v nedeľu – to bolo naše jediné voľno. Polku dňa sme mali voľno...Sme prišli domov, najedli sme sa, zezbrali sme auto a išli sme robiť reklamu po dedinách, vyhadzovali sme letáky po dedinách...Keď sme sa nezdržali niekde moc dlho, tak otec mal rybársku výstroj, tak sme išli na pstruhy a to bolo celé voľno. (J. S. 1917)

My sme mali furt robotu. Obsluhovanie, pravda, tam sa zas fľaše vignetuvali, potom zas balili...Večer sme boli obidvaja unavení, prišla sestra so švagrom a sme sedeli, vyprávali sa, išli spať. A ráno zas dokola. To bol celý náš rodinný život. (B. S. 1908)

Rodina živnostníka ako jedna so základných hodnôt v hodnotovej hierarchii tejto sociálnej skupiny bola významným fenoménom so špecifickými znakmi, ktoré determinovali každého člena spoločnej domácnosti živnostníka. Zároveň svojím fungovaním v lokálnom spoločenstve zasahovala do jeho každodennej komunikácie a ovplyvňovala jeho kultúru. Po roku 1948 sa oficiálna politika v súlade s marx-leninskou ideológiou snažila negovať živnostníkov ako nežiadúcu spoločenskú vrstvu a minimalizovať jej kultúrno-spoločenský prínos pre spoločnosť. V sociálnej pamäti lokálneho spoločenstva však, napriek tomuto snaženiu, zanechala existencia špecifickej formy rodiny tejto sociálnej skupiny (predstavujúca vo svojej podstate samostatnú hospodársku jednotku) a jej aktívne vystupovanie v spoločnosti v prvej polovici 20. storočia viditeľnú a nezmazateľnú stopu.

POZNÁMKY

- 1 Tento fakt je akoby rezíduom z obdobia existencie cechov, keď pre tovariša ženba – manželstvo bolo spojené s predstavou nezávislosti, keď bolo akoby „rítom prechodu“ z postu tovarišského ku statusu plnoprávneho váženého majstra (CROSSICK – HAUPT 1995: 88).

- 2 V Trenčíne bola napríklad Vyššia dievčenská škola, ktorú založila Živena. Tu dievčatá z meštianskych rodín a bohatých sedliackych rodín rozvíjali svoje schopnosti v ručných prácach, získavali hudobné, literárne i výtvarné vzdelanie, ako aj praktické znalosti potrebné na vedenie domácnosti.
- 3 V rokoch 1918-1948 pôsobilo v Trenčíne viac ako 60 žien – majiteľiek živnostenských oprávnení, a teda aj živnostenských podnikov. (Je len príznačné, že v oficiálnych záznamoch Okresného živnostenského spoločenstva sa o nich dozvedáme len v prípadoch udeľovania živnostníckych licencií, ale inak sa zdá, že v oficiálnych rokovaníach tieto ženy nemali aktívne zastúpenie.) Ženy vlastnili firmy rôzneho zamerania s prevahou krajčírskych salónov a modistiev, obchodov s textilným tovarom, ručnými prácami, galantérnym tovarom, príp. išlo o reštaurácie a kaderníctva. Nasledujúci zoznam, ktorí sa mi podarilo zostaviť za výdatnej pomoci pána Vojtecha Brabenca, amatérskeho znalca histórie Trenčína, pravdepodobne nie je úplný, ale aspoň orientačne približuje spektrum živností, ktoré vykonávali v Trenčíne ženy v sledovanom období.

ANDOROVÁ, Amália, obchod s ručnými prácami, detskou a dámskou konfekciou. Sládkovičova 1. Neskôr Reháková a Grebenitsová.

ANDROVIČOVÁ, krajčírka, Hlavné nám. 38.

ANITA modely, klobúky. Hviezdoslavova 28, 1. poschodie.

APPELTOVÁ, B. reštaurácia, záhradná kolkárňa.

BAJČÍKOVÁ, Mária, miešaný tovar, Istebník.

BARTÁKOVÁ, krajčírka, Nám. sv. Anny 8.

BINGOVÁ, Laura, krajčírka pri hoteli Janík.

BRTKOVÁ, Mária, jemné dámske a pánske látky, textilná služba.

ČAPRNDOVÁ, Justína, výroba šnurovačiek a bielizne.

ČERVEŇANOVÁ, M., pánske a dámske kaderníctvo. Hviezdoslavova ulica.

ČERVENKOVÁ, Hildegarda, vdova, lekárka Mater dolorosa, zal. 1919, zodpovedný lekárnik Aladár Ferényi, Hviezdoslavova 18.

DIAMANTOVÁ, Viola, kozmetický ústav, Banková 2.

ĐURŽOVÁ, Helena – SIAM obchod s dámskym a detským módnym tovarom, pri Mestskej bráne.

FASTOVÁ, Beata – dámsky módný salón, Vajanského ul. 26.

GABI salón – krajčírka, Ďurčekova ul.

GOPPOLDOVÁ, Júlia – obchod klobúky, Hlavné nám. 16.

GUTTMANNOVÁ – galantéria, Hviezdoslavova ul.

HAASOVÁ – strižný tovar a textil, Hlavné nám. – pri Mestskej veži.

HEVEŠIOVÁ – trafika v barakoch pri Dolnom nádraží.

HOLČÁKOVÁ, Anna – šnurovačky, Vajanského č.8.

HOLOUBKOVÁ -URBAŠIOWNA, Mária – fotoateliér, Hlavné námestie, tiež Farská ulica.

HORNOVÁ – lahôdky pri Sv. Trojici na Hlavnom námestí.

HORYLOVÁ – mliekárka medzi Mestskou vežou a Piaristickým kostolom na Hlavnom námestí.

CHOVANOVÁ, Mária – kníhkupectvo a papierníctvo, Vajanského ulica č. 12.

IVA – ručné práce.

JANSOVÁ, Ružena – obchod s miešaným tovarom, Hviezdoslavova ulica č. 32.

JÁNSZAYOVÁ-DRELICKOVÁ, Illy (Helena) – fotoateliér, Hlavné námestie (v starom konvikte), neskôr Farská ulica.

KAČICOVÉ – sestry, tri krajčírky, Farská ulica č. 5.

KASRIELOVÁ, Anna – obchod s miešaným tovarom, sklad fy Meinel.

KELLEROVÁ, Milena (vdova) – čalúnníctvo, nábytok.

KIACOVÁ, Terézia – kaderníctvo, Hlavné námestie medzi Mestskou vežou a Piaristickým kostolom.

KOŠÍKOVÁ, Oľga – obchod s krátkym tovarom, Hlavné námestie.

KUČÁKOVÁ, Emília – lahôdkárka, mliečne výrobky, Štefánikova ul.č. 4.

MAHREROVÁ – šnurovačky, Hlavné námestie.

MAKKOVÁ, Júlia – moderný krajčírsky salón, Farská ul. 2.

MICANIOVÁ, Joža – dámska krajčírka, Nám. sv. Anny 17.
 MIHALIČEKOVÁ, J. (vdova) – kvetinová sieň, Hlavné nám.
 MINÁRIKOVÁ – krajčírka, Hlavné nám.
 MOHROVÁ – textilná galantéria, Hlavné námestie.
 MURÍNOVÁ – lekárň „U božského srdca Ježišovho“, Námestie sv. Anny č.10.
 NOVÁKOVÁ, Anna – hostinec a reštaurácia „U pošty“, Hlavné námestie č. 26.
 NOVOSADOVÁ, Greta – salón klobúky a závoje.
 PEŤOVSKÁ, K.- výroba šnurovačiek, dámske krajčírstvo, Hviezdoslavova č. 21.
 PRACHÁROVÁ, J. (vdova) – garáž, Horný Šianec.
 PRETZELMAYEROVÁ, Laura – obchod lahôdky, Sládkovičova ul.
 PRCHÁLEKOVÁ, Amália (vdova) – pekárň, Hviezdoslavova ul. – oproti Bankovej ulici.
 REISOVÁ-KUTNÁ, Štefánia – lahôdkárstvo, Vajanského ul.
 ROTTEROVÁ – predaj novín, pri kaplnke sv. Anny.
 SCHULZOVÁ, Amália – reštaurácia, Pribinova ul. 2.
 SCHWEIDLEROVÁ, Anna – modistka, Hlavné námestie. č. 26.
 SKOPALOVÁ, Lud. – „LIPA“ – umelecké ručné práce, ľudový priemysel, Hlavné námestie č. 9.
 SLABEŇÁKOVÁ, Mariena – dámsky a detský módný salón, Hviezdoslavova ul. č. 5.
 SOPKOVÁ, Mária (vdova) – záhradná reštaurácia, obchod s miešaným tovarom, Súdna ul. č. 8.
 TOCHTENOVÁ – predaj cukríkov na Nám. sv. Anny.
 TREFNÁ-HORÁČKOVÁ, Filoména – fotoateliér „umelecká fotografia D'ART“, Nám. sv. Anny č. 6.
 TVRDOŇOVÁ – obchod zelenina, Legionárska ul.
 UHERKOVÁ, A. J. – kníhkupectvo a papiernictvo, „prvý 100% arizovaný obchod v Trenčíne, kresťanský podnik“, Hlavné námestie 15 (predtým majiteľ Max Fried).
 URBANOVÁ, Štefánia – obchodný dom, Štefánikova ul. 34 (predtým Flack VILDA – modistka).
 VOTAVOVÁ, Heda – holičstvo a kaderníctvo, Piaristická ul.
 WEINEROVÁ – obchod, lahôdkárň na rohu ulíc Banková a Hviezdoslavova.

- 4 Po zániku cechov, ktoré viac ako samotné remeselnícke a obchodnícke rodiny determinovali prenos znalosti jednotlivých remesiel z generácie na generáciu, sa táto úloha stala dôležitou funkciou rodín živnostníkov. Tento jav má celoeurópsky charakter. Na našom území možno sledovať časový posun tohto procesu za západoeurópskymi krajinami o 30 až 50 rokov (CROSSICK -HAUPT 1995: 87 – 111).
- 5 Vo vnútri sociálnej skupiny živnostníkov existovalo vlastné hodnotenie spoločenskej dôležitosti jednotlivých remesiel v nadväznosti na materiálne zisky, ktoré dané remeslo zabezpečovalo, resp. na druh vykonávanej práce: namáhavá, fyzicky náročná práca v nezdravom prostredí kontra jednoduchá, nenáročná práca v čistom prostredí „uprostred“ spoločenského diania (KALAVSKÝ 1990: 72).
- 6 Sociálnu mobilitu chápem ako pohyb z jednej sociálnej pozície do inej pozície vo vnútri sociálnej štruktúry určitého sociálneho celku (GEIST 1992 : 230).

LITERATÚRA

- CROSSICK, G.- HAUPT, H. G. 1995: The Petite Bourgeoisie in Europe. 1780-1914. Enterprise, Family and Independence. London and New York, Routledge, 296 s.
 GEIST, B. 1992: Sociologický slovník. Praha, Victoria publishing.
 KALAVSKÝ, M. 1990: Spoločenský pôvod remeselníckych učňov a zmluvné vzťahy v rokoch 1889-1938 vo vybratých oblastiach Slovenska. Slov. Národop., 38, s. 71-82.
 LANGER, J. 1990: Předválečné učňovské školství a živnostníci. Umění a řemesla č. 3, s. 10-12.

THE FAMILY OF THE TRADESMAN AND THE POSITION OF WOMEN IN THE FIRST HALF OF THE TWENTIETH CENTURY

Summary

Tradesmen were never a homogeneous unit. A wide range of members formed the structure of this social group, and although it may appear problematic for such a heterogeneous group of people to have common interests and so also common orientations, the opposite is the case. A basic characteristic of this group is ownership of certain means of production, and at the same time the actual work of the owner in his own firm. This fact also determined the definition of the basic values of this social group, which its members expressed in their everyday activity in the framework of urban society. In the hierarchy of values of the tradesman (family, trade-property, origin-position- prestige, local patriotism, independence-self-realization, character and ability of the person – professional and social) the family always had the first place. In verbal expression and in real life, the tradesmen ascribed great importance to the family in this period. However only deep investigation of their way of life could show how they understood the family, and why they ascribed such importance to it. In the first place, the family was the basic economic unit for the tradesmen, and they evaluated it through the prism of business. This fact already determined the choice of a marriage partner. All the relationships in the tradesman's family (husband with wife and parents with children) and the running of the household were subject to the rhythm of work. The position of women in tradesmen's families was specific. In the first half of the 20th century, education, especially to secondary school level, was already almost taken for granted for middle class women, as was their subsequent employment. However, after marriage, social convention pushed them into the role of housewife, caring mother and wife, who achieved self-realization especially in social activities of a charitable and education direction. Tradesmen's wives also worked after marriage. Work in the family business was an obvious filling of their lives. In the family of a tradesman, family and working life, the home and public space overlapped. Women had their irreplaceable role in it, and this fact was also reflected in their self- evaluations.

The family of the tradesman was an important phenomenon in local society. Its existence and functioning affected and significantly influenced everyday communication and culture in the space of the town. In the social memory of the local community, it left a significant trace, which was not destroyed by the action of the communist ideology during the past decades.

Vydáva Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied v Slovak Academic Press, spol. s r. o.

Ročník 44, 1996, číslo 4
Vychádza štvrťročne

Hlavný redaktor:
Doc. PhDr. Milan Leščák, CSc.

Výkonná redaktorka:
PhDr. Zora Vanovičová

Redakčná rada: PhDr. Stanislav Brouček, CSc., Doc. Lubica Droppová, CSc., PhDr. Božena Filová, CSc., PhDr. Milan Kiripolský, PhDr. Soňa Kovačevičová, DrSc., PhDr. Eva Krekovičová, CSc., PhDr. Jan Krist, PhDr. Martin Mešša, PhDr. Ján Mjartan, DrSc., PhDr. Magdaléna Paríková, CSc., Prof. Ján Podolák, DrSc., PhDr. Zora Rusnáková, CSc., PhDr. Peter Salner, CSc., PhDr. Miroslav Válka.

Adresa redakcie: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava
Registr. č. 7091

Rozširuje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o. P. O. Box 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava

SLOVAK ETHNOLOGY

Quarterly Review of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences

Vol. 44, 1996, Number 4

Editors: Milan Leščák, Zora Vanovičová

Address of Editor: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava, Slovakia

Distributed by Slovak Academic Press, Ltd., P. O. Box 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia and Slovart, A.C., odd. časopisov, Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava

L'ETHNOLOGIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'ethnologie de l'Académie slovaque des sciences

Année 44, 1996, No 4

Rédacteurs: Milan Leščák, Zora Vanovičová

Adresse de la rédaction: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava, Slovaque

SLOWAKISCHE ETHNOLOGIE

Zeitschrift des Ethnologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang 44, 1996, Nr. 4

Redakteure: Milan Leščák, Zora Vanovičová

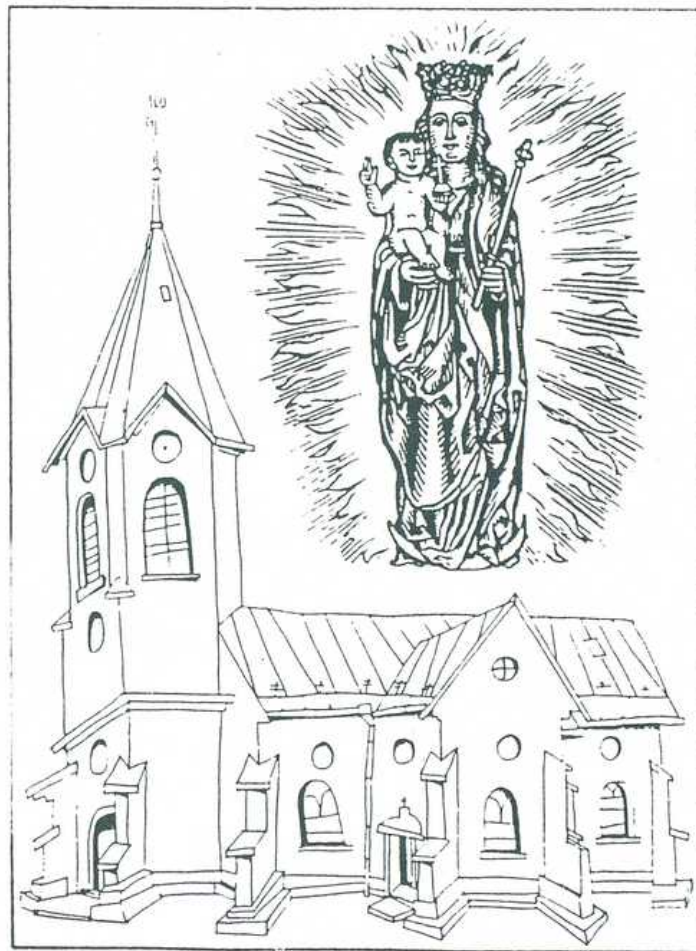
Redaktion: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava, Slowakei

Podávanie novinových zásielok povolené RPP Bratislava, Pošta 12, 8. 8. 1994, č. j. 346-RPP/94

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

ISSN 1335-1303

MIČ 49 61

SAP
SLOVENSKÁ AKADEMIA VED
